

Prikaz knjige

Đorđe IGNJATOVIĆ

TEORIJE U KRIMINOLOGIJI

Beograd, 2009.

Krajem prošle godine u izdanju edicije *Krimen* objavljena je monografija *Teorije u kriminologiji* autora Đorđa Ignjatovića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Knjiga predstavlja nastavak autorovog napora da čitaocima na našim prostorima približi brojne ideje i razmišljanja o zločinu i njegovoj kontroli. Ovu „misiju“ Ignjatović je započeo 1994. godine, objavljivanjem prvog izdanja hrestomatije *Kriminološko nasleđe*, koja je u narednim godinama doživela još dva reizdanja obogaćena novim sadržajima. U odnosu na poslednje izdanje *Kriminološkog nasleđa* iz 2005. godine, ova monografija je, pored promene naziva, doživela brojne suštinske izmene i značajna proširenja sadržaja, na koja ćemo ukazati u ovom prikazu.

Monografija „Teorije u kriminologiji“ je podeljena na dva dela. U prvom delu, koji nosi naslov *Razvoj teorija u kriminologiji* /str. 15-148/, autor posvećuje pažnju sagledavanju nastanka i razvoja najznačajnijih orijentacija u kriminološkoj misli, ističući njihov značaj i realni domet, ali i ukazujući na njihove nedostatke i ograničenja. Rezimirajući stavove i zaključke brojnih teorijskih pravaca Ignjatović priprema čitaoca za drugi deo knjige, olakšavajući mu razumevanje originalnih ideja predstavljenih u autentičnim tekstovima. Koristeći svoj prepoznatljiv pripovedački stil pisanja autor približava veoma složenu materiju čitaocima različitih profila čime nije izgubljena dragocena nit sa drugim delom knjige u kom su većina izvornih tekstova upravo ovako napisani. Tako celokupna knjiga postaje interesantno štivo ne samo za kriminologe, već i za studente koji izučavaju ovu materiju tokom studiranja, ali i za sve druge ljude koji su zainteresovani za „misteriozne tajne“ zločina, a sasvim je sigurno da takvih ima mnogo. Bitno je napomenuti da u prvom delu knjige autor iznosi i objašnjenja brojnih kriminoloških teorija, koje nisu predstavljene u svom autentičnom obliku u drugom delu. Pri tom ne mislimo samo na razdoblje pre nastanka kriminologije, odnosno na misaono nasleđe starog i srednjeg veka, već i na značajna savremena učenja o zločinu i njegovoj kontroli.

U ovom delu knjige čitalac može pronaći odgovor na brojna aktuelna pitanja, među kojima izdvajamo sledeća: ? da li su hiperaktivni ljudi po prirodi skloniji agresivnom ponašanju; ? zašto neki ljudi vrše zločine na takav način i pod takvim okolnostima koje „normalan“ čovek teško može razumeti; ? da li je maloletnicima iz sirotinjskih četvrti „suđeno“ da postanu zločinci ili pak i oni imaju šansu za normalan život; ? šta mladi ljudi danas zapravo cene i u čemu pronalaze smisao života; ? kako podela delinkvenata na „svece“ i „prostake“ utiče na proces suzbijanja nezakonitog ponašanja; ? zašto je zločin životna potreba pojedinca i izraz borbe za opstanak i životni prostor, itd.

Drugi deo knjige, *Izbor tekstova* /str.151-527/, sadrži 57 izvornih tekstova prevedenih na srpski jezik, što je u odnosu na poslednje izdanje „Kriminološkog nasleđa“, u kom su objavljeni prevodi 34 teksta, veoma značajan pomak. Tekstovi predstavljaju celokupne ili izvode iz radova najznačajnijih imena svetske kriminologije, od njenog osnivanja do danas, čijim čitanjem se stiče uvid u autentičnost ideja, zapažanja i stavova o zločinu i njegovoj kontroli. Ovom prilikom samo ćemo ukazati na neke najvažnije ideje i zaključke teorija, koje su sada po prvi put prevedene na srpski jezik, i za čije razumevanje je ipak neophodno pročitati kompletan tekst.

Najpre bi izdvojili dva teksta čiji autori objašnjenje uzročnosti kriminalnog ponašanja temelje na biološkim shvatanjima. Tu pre svega mislimo na studiju proučavanja porodične istorije *Džukovi: Studija o kriminalitetu, prosjačenju i nasleđu* u kom autor Richard Dugdale objašnjava odnos između uticaja genetskih i socijalnih faktora na razvoj kriminalnih sklonosti. On pri tom izdvaja organske karakteristike predaka, uslove stanovanja i socijalne odnose unutar porodice, kao ključne kriminogene faktore. Njegovo istraživanje je ustanovilo da opterećenost potomaka zločinom postoji i u bračnoj i u vanbračnoj liniji, s tim što zločin obično prati mušku liniju pri čemu najstarije dete ima tendenciju da postane zločinac.

U tekstu *Objašnjenje maloletničke delinkvencije* bračni par Sheldon i Eleanor Glueck izlažu metodološki plan i rezultate njihovog istraživanja međuuticaja unutrašnjih i spoljašnjih faktora u nastanku maloletničke delinkvencije na uzorku od 500 parnjaka (delinkvenata i nedelinkvenata). U zaključcima svojih istraživanja oni ukazuju na složenu uzročnost maloletničke delinkvencije gde izdvajaju fizičke osobine (mezomorfna konstitucija), ekstrovertan i impulsivan temperament, neprijateljski raspoložene stavove, manje metodičan pristup problemima i loše porodično okruženje, kao ključne faktore, po kojima se delinkventi razlikuju od nedelinkvenata. Oni pri tom posebno skreću pažnju na uslove u kojima odrasta jedan maloletnik, misleći pri tom na materijalni status porodice i mogućnost vršenja nadzora od strane roditelja, gde posebno insistiraju na ulozi majke.

Sledeća grupa novih tekstova odnosi se na tumačenja uzročnosti zločinačkog ponašanja psihičkim faktorima. Kao prvi tekst izdvaja se *Slaboumnost kao uzrok zločina* u kom autor Henry Goddard između ostalog navodi: „Maloumna osoba je potencijalni kriminalac, a od njenog temperamenta i okruženja zavisi da li

će to i postati.” /str. 206/. U radu pod nazivom *Teorija ličnosti i problem kriminaliteta* velikan psihologije Hans Eysenck razmatra sklonost ka kriminalnom ponašanju kroz prizmu tri osnovne dimenzije ličnosti (psihoticizam, ekstraverzija, neuroticizam), ističući kako je prva crta naročito zastupljena među zatvorenicima, druga kod mlađih, a treća kod starijih prestupnika.

Jedan od novih tekstova u kom se predznak daje na kriminogenom uticaju društvene sredine je *Delinkvencija koja nastaje u kohorti*. Iako su Wolfgang, Sellin i Figlio objavili ovaj rad još početkom 1970-ih godina čitaoci na našim prostorima sad po prvi put imaju priliku da se upoznaju sa veoma interesantnim rezultatima ove longitudinalne studije o grupama dečaka (tačnije njih 9.945), koji su rođeni 1945. godine u Filadelfiji i odrasli u tom gradu.

Kakvo značenje zločin ima za učinioca i šta čini zločin privlačnim nekim ljudima ključna su dva pitanja kojima se bavi Jack Katz u tekstu *Primamljivost zločina: Moralna i čulna privlačnost činjenja zla*, a koji se izlaže u okviru interakcionizma i teorija etiketiranja. U jednom veoma interesantnom tekstu autor, između ostalog navodi: „Da bi zločin bio primamljiv njegovom izvršiocu, potrebno je ispunjenje najmanje tri uslova: ? status akcije – praktični zahtevi koje treba zadovoljiti da bi zločin bio uspešan (iskustvena kreativnost); ? linija tumačenja – način na koji će zločinac biti viđen od strane drugih kada se sazna za delikt (heroj li gubitnik); i ? emotivni proces – specifična dinamika u kojoj se ispoljava neodoljivost zločina, gde moralne emocije (poniženje, pravednost, cinizam, osveta) pretvaraju lični izazov u moralni opstanak /str. 341/.

Radikalna (kritička) kriminologija je teorijski pravac, koji je poslednjih decenija imao značajan uticaj u kriminologiji. Radovi radikalno orijentisanih autora su u ovoj knjizi zastupljeni među već postojećim teorijama društvene reakcije, ali i među novijim kriminološkim teorijama. O ovim drugim nešto kasnije. Najpre nešto da kažemo o radu *Kriminalitet u kontekstu: Kriminologija u tržišnim društvima*. Njegov autor Ian Taylor, inače predstavnik britanskog krila radikalne kriminologije, posebno upozorava na opasnosti širenja logike konzumerizma, reklamiranja kratkoročnih zadovoljstava, ali i drugih nusprodukata tržišnog društva, koji neumitno podrivaju tradicionalne porodične vrednosti i slabe kapacitete mehanizama neformalne kontrole. Nakon ovog sledi tekst *Mirotvorstvo* u kom autor Hal Pepinsky kritikuje kontrolu kriminaliteta zasnovanu na primeni nasilničkih metoda smatrajući da nasilje nije opravdano čak i ako sprečava drugo nasilje (npr. policijska brutalnost). Za ovog autora je posebno problematično otvoreno objavljivanje „rata zločinu“ koje umesto do smanjenja obično dovodi do porasta destruktivnog ponašanja kroz efekat „spirale nasilja“.

Kako Ignjatović navodi, poslednje decenije XX-og veka i prve godine novog milenijuma su period u kome se kriminologija nalazi u metastabilnom stanju u kome, posle brojnih kritika, ponovo traži svoj identitet /str. 115/. Ovakvo stanje je prozrokovalo nastanak brojnih novih ideja, koje nastoje da problemu pridruže sis-

temski ili uz korišćenje triangulacije. Neke od ovih ideja su već izlagane u poslednjem izdanju „Kriminološkog nasleđa“, dok je većina njih sada po prvi put prevedena na srpski jezik. Tako se u okviru teorija racionalnog izbora izdvaja tekst *Zločin kao izbor* u kom autori James Wilson i Richard Herrnstein navode: „Naša teorija – ili perspektiva – predstavlja stanovište o silama koje kontrolišu individualno ponašanje“ /str. 389/. Utemeljujući svoju teoriju na kritikama i nedostacima teorije pritiska, kontrolne teorije i teorije kulturne devijacije, oni ističu „pojačivače“, kao ključne mehanizme (sile) koji kontrolišu ponašanje pojedinca i utiču na njegov izbor. Oni pri tom razlikuju primarne pojačivače, misleći prevashodno na urođene nagone (glad, seks) i sekundarne pojačivače, koji u stvari predstavljaju naučeno ponašanje.

Na temeljima čikaške ekološke teorije i koncepta „branjivi prostor“ bračni par Paul i Patricia Brantigham stvaraju tzv. *Kriminologiju životne sredine*, fokusirajući se pri tom na prostor kao četvrtu dimenziju zločina. Ovi autori nas upoznaju sa potpuno novom perspektivom u kriminologiji koja pomoću geografske imaginacije pomera fokus interesovanja sa motiva na situaciju (mesto) izvršenja zločina. Po njima ključni kriminogeni faktori su forma gradnje naselja (mozaički ili gusto naseljeni), rasprostranjenost i lokacija objekata napada i kriznih žarišta (npr. ulica „crvenih fenjera“), razvoj saobraćajne mreže (pogodno mesto napada, olakšan prilaz i bekstvo) i sl.

Sledeća dva teksta predstavljaju prikaz teorija kulturalne kriminologije, čije ideje o problemu zločina su zasnovane na kombinaciji saznanja rane američke teorije kulturnog sukoba i raskoraka, interakcionizma i teorije etiketiranja i postmodernističkih gledišta. Utemeljivač ovog pravca Jeff Farrell u tekstu *Kulturalna kriminologija* određuje zločin kao plod interakcije između pojedinaca i grupa, za čije razumevanje važnu ulogu imaju značenja simbola i jezika, koja nastaju u svakodnevnoj komunikaciji. Zbog toga se on fokusira na život marginalnih grupa i uticaj mas-medija i popularne kulture na imidž zločina i formalnu kontrolu. Drugi predstavnik ove orijentacije David Kidd-Hewitt u svom radu *Kriminalitet i mediji: Kriminološka perspektiva* ukazuje na kriminogeni uticaj medija posebno ističući problem selektivnog izveštavanja, manipulacije javnošću, širenja straha od zločina i popularisanja nasilja.

Među novijim radovima izlažu se i ideje o povezanosti koncepta „muškosti“ i zločina, odnosno njegove kontrole. Prvi predstavnik, Lynne Segal u tekstu *Objašnjenje muške nasilnosti* posebno ističe društveni značaj silovanja, smatrajući kako se korišćenjem straha od silovanja i stvaranjem slike o nasilnom svetu, opasnom po žene, održava muška dominacija u društvu i pokornost žene. Ova autorka međutim navodi kako nasilje nije isključivo muškog roda obrazlažući ovaj stav nasiljem unutar lezbejskih parova, ali i iskustvima žena u „muškim“ profesijama (policija, čuvar u kaznionici). U tekstu *Muškost i teorijska kriminologija* James Messerschmidt kritikuje jednostranost poimanja muškarca kao titulara nasilja. Ovaj autor naime smatra kako muškost i ženstvenost nisu biološki već društveno

određene, jer predstavljaju interaktivno dostignuće. Za njega muškost proizilazi iz socijalnih običaja i specifičnosti ambijenta, gde se aktivnosti usklađuju predviđenom obliku ponašanja. U tom smislu žene takode učestvuju u oblikovanju načina ispoljavanja muškosti kroz preuzimanje muškog identiteta i odbacivanje ženstvenosti, kako u svetu kriminala tako i u nekim legalnim zanimanjima.

Teorije životnog ciklusa predstavljaju sledeći grupu novih ideja koje su prevashodno posvećene analiziranju nastanka, razvoja, trajanja i prekida kriminalne karijere. U tekstu *Zločin i devijantnost na životnom putu: Značaj socijalnih veza u odrasloj dobi* čitalac između ostalog može zapaziti da autori ove teorije Robert Sampson i John Laub ističu: „životni put se najčešće definiše kao putanja kroz različite životne dobi, gde se razlika u godinama manifestuje kroz različita očekivanja i dostignuća u procesu odlučivanja i nizu događaja koja oblikuju životne faze, prelaze i zaokrete“ /str. 453/. U tom smislu asocijalno ponašanje u detinjstvu je povezano sa razmerama devijantnog i kriminalnog ponašanja u odrasloj dobi. Međutim, stabilnost posla i privrženost bračnom partneru u značajnoj su vezi sa promenama u devijantnom i kriminalnom ponašanju odraslih. U narednom tekstu Alfred Blumstein i Jacqueline Cohen sagledavaju *Karakteristike kriminalnih karijera* usmeravajući pažnju isključivo na izvršioce težih krivičnih dela, uzimajući pri tom u obzir intenzitet njihove kriminalne aktivnosti (broj dela izvršenih tokom kalendarske godine), stopu učešća (verovatnoća da će prosečni izvršilac biti uhapšen u nekom trenutku svog života) i trajanje kriminalne karijere, smatrajući kako se uzrast od 30 godine smatra prelomnim.

Naredna tri teksta povezuje pristup objašnjenju kriminalnog ponašanja kroz objedinjavanje više različitih kriminogenih faktora i integrisanje različitih teorijskih pravaca u jednu teoriju. Kao prvi predstavnik ovakvog pristupa izdvaja se Bryan Vila koji u tekstu *Opšta paradigma kriminalnosti* ukazuje kako delovanje bilo kog faktora treba posmatrati u kontekstu svih drugih činilaca, a ne izolovano. Jačanje napora za vaspitanje i brigu o deci po ovom autoru je najvažnija strategija u sprečavanju kriminalnog ponašanja s obzirom da rana životna iskustva imaju posebno jak uticaj na razvoj kriminalnosti. U tekstu *Recipročna teorija o kriminalnosti i nekriminalnosti* Gregg Barak obrazlaže postavke svoje teorije na primeru odnosa nasilja i nenasilja smatrajući kako uzajamno dejstvo sfera ili obrazaca interpersonalnog, institucionalnog i strukturnog nasilja i nenasilja ima recipročne i kumulativne efekte. Svoju ideju ovaj autor zasniva na dva ključna procesa, adversarializam (zauzimanje neprijateljskog stava prema drugima u cilju dominacije, osvete ili zavisti) i mutualizam (proces u kome se dve ili više osoba podražavaju uz zajedničko napredovanje). Treći zastupnik integrativnih teorija Matthew Robinson u radu pod nazivom *Integrativno-sistemska teorija o antisocijalnom ponašanju* koristi eklektički pristup u proučavanju kriminogenih faktora. On naime nastoji svojom teorijom objediniti preko 60 faktora koji utiču na odluku čoveka da li će izvršiti zločin ili ne, delići ih u dve grupe, faktori rizika i zaštitni faktori.

Ignjatović je inače poznat kao zastupnik šireg pristupa u određenju predmeta kriminologije, u koji integriše saznanja o žrtavama zločina, omogućavajući time posmatranje kriminalnog fenomena i iz ugla žrtve. Pored toga, ovaj autor je u prvom izdanju udžbenika *Kriminologija* iz 1992. godine posebnu pažnju posvetio mehanizmima socijalne reakcije na zločin, kritički analizirajući njihovu ulogu i praktični domet u suprostavljanju kriminalitetu. Svoju doslednost on pokazuje i u ovoj knjizi izdvajajući nekoliko viktimoloških i penoloških teorija u posebno poglavlje pod nazivom *Teorije u kriminologiji shvaćenju u širem smislu*.

U prvom delu knjige ove teorije su rezmirane, a u drugom predstavljene u svom izvornom obliku kroz originalne tekstove, gde čitaoci između ostalog mogu pronaći odgovore i na sledeća pitanja: ? zašto su viktimološka saznanja potrebna kriminologiji; ? kako žrtva formira zločinca; ? kako životni stil izlaže pojedinca riziku da postane žrtva zločina; ? kako muškarci doživljavaju ulogu žrtve zločina i s kojim problemima se susreću, posebno kada su žene njihovi viktimozatori; ? zašto neki zatvorenici kaznenu ustanovu vremenom doživljavaju kao „jedini dom“; ? kakav je život „iza rešetaka“; ? koja pravila zapravo važe u kaznenim ustanovama; itd.

Na kraju možemo slobodno reći da monografija „Teorije u kriminologiji“ nesumnjivo pruža čitaocima priliku da se upoznaju sa izuzetno bogatim spektrom različitih kriminoloških misli i objašnjenja, od prvih promišljanja o zločinu do najnovijih teorija, koje nastoje objediniti uticaj različitih činilaca na kriminalno ponašanje, ali i čitav niz ideja i korisnih saveta kako se suprostaviti kriminalitetu. Radi lakšeg snalaženja u veoma obimnoj i složenoj materiji čitaocima stoje na raspolaganju registri pojmova i imena, koji se nalaze na kraju knjige. Budući da je predmet kriminologije „nepresušno polje“ novih ideja i objašnjenja „Teorije u kriminologiji“ će sasvim sigurno doživeti brojna proširenja i obogaćena reizdanja.

Mr Zoran KESIĆ
Kriminalističko-policijska akademija,
Beograd